

Ermeni Diasporası

Klasikten-Moderne

Dr. Duhan Kalkan

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayınlayıcısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Ermeni Diasporası

Klasikten-Moderne

Yazar: Duhan Kalkan

Kapak ve Sayfa Düzeni: Buse Dilara Dirim

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

2023 Mart, Ankara

ISBN No: 978-625-7424-83-7

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

Baskı:

Repro Bir Matbaacılık Kağ. Rekl. Tasarım Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 47381

İvedik OSB Matbaacılar Sitesi 1514. Cad.

No: 23-25 Yenimahalle/ANKARA

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Ermeni Diasporası

Klasikten-Moderne

ÖNSÖZ

Diasporaya ilişkin yapılan akademik çalışmaların önemli bir kısmının, göç kavramıyla birlikte ele alındığında, 1990'lı yıllardan sonra yapıldığı görülmektedir. İnterdisipliner özelliğiyle ön plana çıkan kavram, son yılların revaçta konularından birisi olup, akademik çalışmalardaki önemi de gün geçtikçe artmaktadır. Bunun temel sebebi, kavramın Yahudilerle özdeşleşmiş klasik ve dar tanımlamasının küreselleşme süreciyle birlikte modern ve geniş bir tanımlamaya evrilmiş olmasıdır. Gelinen noktada her toplumun, zaman içerisinde bir diaspora gücüne dönüşme potansiyeline sahip olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Artık, uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde diasporalar, etkili birer aktör haline gelmiştir ve devletlerin yumuşak güç unsurları arasına girmeyi başarmışlardır.

Dünya üzerinde çok sayıda diaspora yapılanması bulunmaktadır. Bu bağlamda Ermeni diasporası da etkili diaspora yapılanmaları arasında kabul görmektedir. Diaspora bu gücü dünyanın dört bir tarafına yayılmış ve iyi örgütlenmiş Ermenilerden almaktadır. New York'ta halı satan bir dükkanın Ermeni sahibi, Buenos Aires'te Ermenice yayın yapan bir gazetenin Ermeni yazarı, Paris'te yöresel Ermeni yemekleri yapan bir restoranın Ermeni aşçısı, Moskova'da demir çelik fabrikasında çalışan Ermeni bir işçi, Beyrut'ta ekmeğini denizden kazanan Ermeni bir balıkçı... Aslında ülkeleri, yaşamları ve elde ettiği gelirleri farklı olsa da Ermenistan dışında yaşayan milyonlarca Ermeni'nin hikayesi benzerlikler göstermektedir. Birbirlerinden yüzlerce, hatta binlerce kilometre uzakta yaşayan bu insanlar, ortak etnisite, din, dil, tarih, hafıza, öteki ve kültür gibi değerlerde birleşmekte ve bu değerler üzerin-

den örgütlenmektedir. Örgütlenme aşaması diaspora yapılarının olmazsa olmazıdır. Bu yapılar aracılığıyla güçlü bir siyasi baskı ortamı oluşturulmaktadır. 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması ve tanıtılması, Dağlık Karabağ'ın Ermeni yurdu olduğunun her ortamda vurgulanması, faaliyet gösterilen tüm ülkelerde Ermenistan lehine lobicilik çalışmaları yapılması ve Türkiye – Azerbaycan aleyhine hareket edilmesi diasporanın temel amaçları, hatta varlık sebepleri haline gelmiştir.

Uluslararası ilişkileri, güvenlik politikalarını ve Kafkasya siyasetini yakından takip edenler; “24 Nisan’da ABD Başkanı acaba soykırım tabirini kullanacak mı?”, “Hangi devlet 1915 olaylarını soykırım olarak tanıdığını açıklayacak?”, “Dağlık Karabağ’ın “bağımsızlığını” hangi devletler tanıyacak?”, “Karabağ savaşı dolayısıyla Türkiye veya Azerbaycan’a savunma sanayisi alanında Kanada gibi bazı devletler malzeme satışını neden durdurdu?” gibi sorulara cevap aramaktadır. Konular ve ülkeler değişse de bu sorulara verilecek cevapların içerisinde diasporanın lobicilik faaliyetleri olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

İşte bu çalışma, her ortamda Türkiye ve Azerbaycan aleyhine hareket eden Ermeni diasporasının yakından tanınması, imkan ve kabiliyetlerinin ortaya konulması açısından literatüre katkı sağlayacağı düşüncesiyle kaleme alınmıştır. Keyifli okumalar diliyorum.

Dr. Duhan Kalkan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
KISALTMALAR	9
GİRİŞ	11
1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	15
1.1. Kavrama İlişkin Tartışmalar	15
1.2. Diasporaya Yönelik Sınıflandırma Çalışmaları	18
1.3. Diaspora Kavramının Tarihsel Gelişimi	21
1.4. Diasporaya Yönelik Teorik Tartışmalar	25
2. DİASPORA İLE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR	29
2.1. Göç	29
2.2. Asimilasyon/Entegrasyon	30
2.3. Ayrımcılık	35
2.4. Küreselleşme	37
2.5. Ulusşairıcılık (Transnationalism)	40
2.6. Etnisite	44
2.7. Tarihsel Travma	47
2.8. Ev sahibi devlet ve Anavatan (Menşre Ülke)	47
2.9. Ortak Hafıza	54
2.10. Kimlik	61
2.11. Lobıcılık	63
3. DÜNYA DİASPORALARI	67
3.1 Hint Diasporası	68
3.2. Yahudi Diasporası	71
3.3. Çin Diasporası	74
3.4. Meksika Diasporası	76
3.5. Rus Diasporası	77

4. ERMENİ DİASPORASI	81
4.1. Ermeni Diasporasının Karakteristik Özellikleri	81
4.2. Ermeni Diasporasının Tarihsel Oluşumu	86
4.3. Ermeni Diasporasının Yerleşim Coğrafyası	88
4.3.1. Rusya’da Ermeniler	89
4.3.2. ABD’de Ermeniler	92
4.3.3. Avrupa’da Ermeniler	101
4.3.4. Ortadoğu’da Ermeniler	103
4.3.5. Güney Amerika’da Ermeniler	105
4.4. Diaspora – Ermeni Devleti İlişkileri	108
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	119

KISALTMALAR

AAA	: Amerika Ermeni Asamblesi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFSI	: Americans for A Safe Israel
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIPAC	: American Israel Public Affairs Committee
AJC	: American Jewish Committee
ANCA	: Amerika Ermeni Milli Komitesi
ARF	: Ermeni Devrimci Federasyonu
AYF	: Ermenistan Gençlik Federasyonu
AZM	: American Zionist Movement
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
CCAF	: Fransa Ermeni Örgütleri Koordinasyon Konseyi
CJV	: Coalition for Jewish Values
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
JNF	: Jewish National Fund
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
MOIA	: Ministry of Overseas Indian Affairs
NRI	: Non Resident Indian
PIO	: Person of Indian Origin
RF	: Rusya Federasyonu
TDK	: Türk Dil Kurumu
UAR	: Rusya Ermenileri Birliği
WJC	: World Jewish Congress

GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünya düzeni, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yerini küreselleşmenin etkili olduğu yeni bir döneme bırakmış, klasik güvenlik anlayışı ile "devleti" tüm sistemin merkezine koyan bakış açısı da değişmeye başlamıştır. Bu yeni dönemde; terörizm, enerji, çevre, iklim, kutuplar, uzay ve siber güvenlik anlayışı ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte teknolojik gelişmelere paralel olarak yayılan küreselleşmenin etkisiyle, devlet dışı aktörler de küresel sistem içinde etkili bir konuma gelmiştir. Bu aktörlerden biri de diaspora yapılanmalarıdır.

Beşerî ve sosyal bilimlerde disiplinlerarası bir çalışma alanı haline dönüşen diaspora kavramının herkes tarafından kabul gören bir tanımı halihazırda yapılamamaktadır. Bunun en temel sebebi, kavramın süreç içerisinde dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak değişimler göstermesi, hatta çeşitlenerek yeni anlamlar kazanmasıdır. Bu süreç, insanevladının avcı-toplayıcı olarak adlandırıldığı ilk dönemlere kadar gitmekte, hayvanların evcilleştirilmesi, tekerleğin ve yelkenlinin icat edilmesiyle daha uzun mesafelere seyahat edildiği dönemlere uzanmaktadır. Koloni kültürünün oluşması, savaşların yaygınlaşması ve ticari ilişkilerin yayılmasıyla da klasik diaspora anlayışının temelleri atılmış, Yahudi toplumunun dünyaya dağılması bu sürecin mihenk taşı olarak kabul görmüştür. Küreselleşme süreciyle ise kavramın salt Yahudi toplumuyla açıklanan tanımlaması değişmeye başlamış, modern bir yorumlama ortaya çıkmıştır. Günümüzde diaspora kavramı; göç, asimilasyon/entegrasyon, ayrımcılık, küreselleşme, uluslaşırıcılık, etnisite, tarihsel travma, ev sahibi devlet ve

menşe ülke, ortak hafıza, kimlik ve lobcilik gibi kavramlarla birlikte anılmaktadır.

Dünya üzerinde çok sayıda diaspora yapılanması bulunmaktadır. Ancak sayı veya etki bakımından ele alındığında Hint, Meksika, Rus, Çin ve Yahudi gibi diasporaların daha etkili olduğu görülmektedir. Bu noktada Ermeni diasporasına da ayrı bir yer vermekte fayda bulunmaktadır. Ermeni diasporası, asırlar önce ticari faaliyetlerle gerçekleştirilen göçler sonucu ortaya çıkmaya başlamış, I. Dünya Savaşı yılları ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile klasik diaspora yaklaşımının önemli örneklerinden biri olmuştur. Diğer taraftan Ermenistan'ın bağımsız bir aktör olarak uluslararası sistemde yerini alması akabinde de modern diaspora anlayışına uygun bir gelişim yaşanmıştır. Günümüzde dünya genelinde 8-10 milyon civarında Ermeni'nin yaşadığı tahmin edilmekte olup, bunun 3 milyona yakını Ermenistan'da bulunmaktadır. Rusya, ABD, Fransa, Gürcistan, Ukrayna, İran, Türkiye, Lübnan, Arjantin, Suriye, Uruguay, Kanada, Özbekistan, İspanya, Almanya, Türkmenistan, Kazakistan, İngiltere, Brezilya başta olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde Ermeni nüfustan bahsetmek mümkündür.

Ermeniler yaşadıkları bu ülkelerde örgütlenerek diaspora yapılanmaları kurmuş, bu yapılar üzerinden de faaliyet gösterdikleri ülkelerde Ermenistan lehine, Türkiye ve Azerbaycan aleyhine lobcilik çalışmalarına başlamışlardır. Bununla birlikte çalışmalarına 1915 yılındaki zorunlu tehcirin soykırım olarak tanınması ve tanıtılması, Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin "bağımsızlığının" kabul edilmesi, Ermenistan'a yönelik Türkiye ve Azerbaycan'ın uyguladığı ambargoların kaldırılması gibi konularda hız vermişlerdir. Diğer taraftan diaspora ile Ermenistan hükümeti arasındaki ilişkiler de konunun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ermenistan'ın bağımsızlığı sonrasında ilişkiler bazı dönemlerde çatışan çıkarlar üzerinden

gerilmiş, bazı dönemlerde uyum içinde devam etmiş, bazı dönemlerde ise mesafeli bir şekilde sürdürülmüştür.

Çalışmanın amacı, diaspora ve ilişkili kavramlar üzerinden Ermeni diasporasının yakından tanınması, imkan ve kabiliyetlerinin ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda temel araştırma sorusu diaspora yapılanmasının hedeflerinin ve çalışmalarının neler olduğu, Ermeni devletiyle ilişkilerinin hangi düzeyde sürdürüldüğüdür. Kitabın temel argümanı ise, diasporanın, 1915’de yaşanan olayları soykırım olarak tanınması, Ermenistan lehine lobi faaliyetleri yapılması hususlarında etkili olduğunun ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda sözkonusu çalışma dört ana başlık altında kaleme alınmıştır.

Birinci bölümde, diaspora kavramı, kavramın tarihsel gelişimi, yapılan sınıflandırmalar ve teorik tartışmalar üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda kavrama yönelik, düşünürlerin, üniversitelerin, akademik çalışma ve sözlüklerin, ansiklopedilerin, küresel ölçekli kurumların yapmış olduğu tanımlara yer verilecek, ayrıca dünya üzerindeki çok sayıda diaspora yapılanması sınıflandırmalara ayrılacaktır. Bununla birlikte klasik ve modern diaspora teorileri kapsamında konunun kuramsal boyutu tartışılacaktır. İkinci bölümde, diaspora ile ilişkili kavramlar genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda göç, asimilasyon/entegrasyon, ayrımcılık, küreselleşme, ulusaşırıılık, etnisite, tarihsel travma, ev sahibi devlet ve menşe ülke, ortak hafıza, kimlik ve lobicilik gibi kavramlar ayrı ayrı ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde, öncelikle dünya diasporalarıyla ilgili genel bilgilere yer verilecektir. Bununla birlikte dünyanın en önemli diasporaları arasında kabul gören Hint, Meksika, Rus, Çin ve Yahudi diasporaları gelişim süreçleriyle birlikte anlatılacaktır.

Dördüncü bölümde; Ermeni diasporası ana başlığı altında ilk olarak Ermeni diasporasının karakteristik özellikleri diasporayla ilişkili kavramlar üzerinden tartışılacaktır. Aka-

binde Ermeni diasporasının tarihsel oluşumu anlatılacaktır. Ermenilerin yaşadığı ülkelere göre dağılımı ile ABD, Rusya, Fransa, İran, Suriye, Lübnan, Arjantin ve Uruguay gibi ülkelerdeki Ermenilerin diaspora oluşumları da bu bağlamda açıklanacaktır. Ayrıca Ermenistan hükümetleri ve diaspora arasındaki ilişkiler de bu başlığın tartışma konusudur. Sonuç bölümünde ise konunun özeti yapılacak ve değerlendirmelere yer verilecektir.